

WOMEN & JUDAISM: Potential Solutions to the Aguna Crisis

רואות. ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא בזה הצער הגדול וכל שכן אם מרעיב אותה. ואילו הוות דידהו [=ואילו היתה הבת שלהם] לא הוּו אמרי הכי והרשב"א ז"ל כתב בתשובה כדברנו.

Even though there is a responsum of [one of] the great authorities among the *aharonim* that one does not impose a divorce in such cases at all, we are not cane-cutters in a marsh [i.e., I am not an ignoramus, but a learned rabbi of standing with an independent opinion of my own], and in matters which depend upon reasoning, the judge can only rely upon that which his eyes see. And it may be that they did not apply the above [stricture] in those cases where there is great pain or suffering, and all the more so if he starves her. And if she had been his own [i.e., his own daughter], he would not have said thus.

7. שו"ת הרא"ש כלל מג סימן ח

על ענין מורדת אין אדם צריך לימלך; כי בהכרח נתינת גט, ראיתי לרבתינו חכמי אשכנז וצרפת מתרחקין עד הקצה האחרון מכל מיני הכרחות כפיית האיש לגרש בעסק מרידת האשה, כי נראה להם דברי רבינו ר"ת ז"ל וראיותיו עיקרים וראוי לסמוך עליהם. ואף אם היו הדברים מוכרעים, צריך אדם להרחיק מספק אשת איש ומלהרבות ממזרים בישראל. ואם ראו בדורות שהיו אחר חכמי הגמ', בימי הגאונים ז"ל בישיבות של בבל, שהיה צורך שעה בימיהם להסיע על דברי תורה ולעשות גדר וסייג, ותקנו שיגרש האיש את אשתו בעל כרחו, כשהיא אומרת: לא בעינא ליה לגבראי, כדי שלא תתלה עצמה בכותי ותצאנה בנות ישראל לתרבות רעה, וסמכו על זה: כל המקדש, אדעתא דרבנן מקדש, והסכימה דעתם להפקיע הקידושין כשתמרוד האשה על בעלה; אותה תקנה לא פשטה על כל הארצות. ואף אם יש מקומות שנהגו לכופ, לא נהגו מנהג זה באותן מקומות על פי תקנת הגאונים ז"ל, כגון שבשעה שתקנו הגאונים את התקנה ששליחו לאותן המקומות וקבלו אותה עליהם; ואם כן, היה הדבר ידוע על פי הקבלה, דור אחר דור, היאך קבלו תקנה זו עליהם בצווי הגאונים. כי תקנה קבועה כזו, אם קבלו עליהם, לא היתה עומדת לישיבתי מפי דורות הבאים.

ועוד אני אומר, שהגאונים שתקנו תקנה זו, תקנוה לפי הדור ההוא, שהיה נראה להם לפי צורך השעה בשביל בנות ישראל. והאידינא נראה הענין להפך, בנות ישראל בדור הזה שחצניות הן, אם תוכל האשה להפקיע את עצמה מתחת בעלה, באמרה: לא בעינא ליה, לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, ויתנו עיניהם באחר וימרדו בבעליה; על כן טוב להרחיק הכפייה.

ויותר התימה הגדול על הרמב"ם ז"ל, שכתב, שאם אמרה: מאסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי, כופין אותו לשעתו לגרש*, לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוי לה.

ומה נתינת טעם לכופ האיש לגרש ולהתיר אשת איש? לא תבעל לו ותוצרר אלמנות חיות כל ימיה! הלא אינה מצווה על פריה ורביה! וכי בשביל שהיא הולכת אחרי שרירות לבה, ונתנה עיניה באחר וחפצה בו יותר מבכל נעוריה, נשלים תאותה ונכופ האיש, שהוא אוהב אשת נעוריו, שיגרשנה? חלילה וחס לשום דיין לדון כן.

אם לא שתתן אמתלא לדבריה, למה אינו מקובל עליה; או שרואין בו שהוא מכלה הממון, אז היה מצוה להחזיר לה מה שהכניסה לו. ומדבריו לענין הממון, כ"ש לענין כפיית הגירושין, דיש לחוש לערמה ולנתינת עיניה באחר; ואשר יבחר וירחיק הגירושין; הרי כתבתי לך בענין כפיית גט מורדת.

1. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סג עמוד ב

היכי דמיא מורדת? אמר אמימר: דאמרה בעינא ליה ומצערנא ליה, אבל אמרה מאיס עלי - לא כייפינן לה. מר זוטרא אמר: כייפינן לה..

2. תוספות מסכת כתובות דף סג עמוד ב

אבל אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה - פי' בקונטרס לא כייפינן לה לעמוד תחתיו אלא יתן גט ויוצאה בלא כתובה וי"מ דכופין אותו להוציא ואין נראה לר"ת דניחוש שמא עיניה נתנה באחר

3. רמב"ם הלכות אישות פרק יד הלכה ח

האשה שמנעה בעלה ד מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת, ושואלין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה מאסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי ה כופין אותו להוציא לשעתו לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוי לה.

If she said, 'He is disgusting to me, and I am unable to submit to intercourse with him of my own will,' he is forced to divorce her immediately, for she not like a captive woman who is required to submit to intercourse with one who is hateful to her

4. רמב"ם הלכות גירושין פרק ב הלכה ב

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר... ולמה לא בטל גט זה?... שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

5. אוצר גאונים, המיוחסת לרב יהודאי גאון

מורדת מאיס עלי, על פי דין הגמרא משהים אותה י"ב חודש. אולם כעת אין עושין כן, אלא מחייבים הבעל לגרשה, ואם לא עושה כן מחרמים אותו. וממתינים שבת ושתיים על מנת להביא שלום ביניהם.

6. שו"ת תשב"ץ חלק ב סימן ח (הרב שמעון בן צמח דוראן)

שאלה: עוד שאלת אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וגם שהוא מרעיבה עד שהיא מואסת את החיים... הודיענו מהו הדין בזה.

תשובה: קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובתה דקיימא לן לחיים נתנה ולא לצער דנפקא לן מקרא דכתיב 'כי היא היתה אם כל חי'... כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה "לפי שאין אדם דר עם נחש בכפייה" [כתובות ע"ז ע"א]... הכא "מעוות לא יוכל לתקון" [קהלת א, טו]... ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? ואפילו לכופ אותו להוציא יש לדון מקל וחומר דבעל פוליפוס [כתובות ע"ז ע"א] דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כל שכן?!... ואף על פי שיש תשובת גדולי האחרונים ז"ל שאין כופין בזה כלל, אנו לאו קטלי קני באגמא אנו, ומלתא דתליא בסברא אין לדין אלא מה שעניו

דמאיסא עלי, והם: רגמ"ה, רש"י, ר"י, רשב"ם, הראב"ד וסמ"ג ועוד כמה מחכמי ישראל. ... עם בירור כל הנ"ל יש מקום שפיר להחליט ולומר שבמורדת בטענת מאיס עלי באמתלא ברורה אחרי עבור יב"ח ממרידה אפשר לכל הדעות לכופ את הבעל לגרש בדרך ברירה, דהיינו אם לא יגרש לחיבו במזונות לאשתו כשהיא יושבת בנפרד ממנו, ואם צורך השעה דורשת אפשר להתנהג כן גם בתוך יב"ח.

9. ציץ אליעזר ה, כו.

וחושבני שבהשיתנו אל לבנו להאזין גם להמולת הפוסקים הגדולה העומדים במערכה לצדה השנית של המטבע, לכופ לגרש לתקנת בנות ישראל... ואחרי זאת בקחתנו גם בחשבון חומר השעה המיוחדת שאנו חיים בה בתקופתנו, אשר רבו שוטני התורה, וכן בראותינו פירצת הדור הצעיר המנוער מתורה ויראת שמים, וכשלא מוצא און קשבת לדבריו עושה במחשך מעשיו, וכמה פעמים הרי אזנינו שומעות ולא זר מהמכשולים הגדולים שהנשים נכשלות ומכשילות את הרבים באיסור אשת איש, ואנו עומדים רפה אונים באין בידינו להעמיד הדת על תלה, נדמה לי ששפיר ישנו במה שכתבתי בספרי שם כר נרחב לתת מקום לדון בכובד ראש בהערכת כל מקרה ומקרה של טענת מאוס עלי ולהשתמש לפי הצורך בכפיה.

10. הגר"י קפאח על הרמב"ם

וכמה מן הצדק והיושר, החכמה והתבונה, יש בפסק רבינו זה, תורת ד' תמימה משיבת נפש, פקודי ד' ישרים משמחי לב. האישה היא בעלת נפש, נפש אנושית, והיאך יעלה על דעת אדם לכופה להבעל לשנוא לה, והיאך ייתכן לנהוג באישה אשר נשמה באפה כמנהג אותו ערבי באוז בשוק הפטמים או כירך משוק הפטמים... ברוך ד' אלוקי ישראל אשר הזריח לנו את המאור הגדול הזה, אשר במבטו החודש פלש למעמקי הדורות וצפה גם את דורנו הפרוץ לבושתנו ולמגינת לבנו, אוי לעינים שכך רואות ואוי לאוזנים שכך שומעות. ואילו ראו שאר חכמי הדורות את דורנו, היו חותמים על פסקו של רבנו בשתי ידיים, כי המציאות הוכיחה צדקת רבנו, שכל התובעת גט פיטורין בימינו וטוענת מאיס עלאי, לא רק עיניה נתנה באחר, אלא היא כבר בחיק האחר או האחרים... ולפיכך מצווה לכופ את הבעל המתעקש בכל כפיה אפשרית כדי להפריד בין הדבקים, ויפה שעה אחת קודם...

כל זה מבלי להביט על המציאות העגומה הפרוצה, דת ישראל והמוסר היהודי נרמסים ברגל גאוה בראש כל חוצות. אלו ראו אבות העולם את המציאות השפלה האפלה שבימינו, היו חותמים בשתי ידיים לכופ את העקש זה או זה להפריד בין הדבקים. ואין הרמב"ם והר"ף ורשב"ם ועוד בודדים בשיטה זו, אלא רבים אשר עמנו... ואין שיטה ואין דרך בפסק בימינו, וזה פוסק בכה וזה פוסק בכה, מתעלמים מפסקי גדולי האומה שיש בהם באמת גם תקנת הדור הפרוץ הזה אשר אין מעצור לרוחו. ואין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים. אנא רבון העולמים הערה עלינו רוח ממרום, רוח צדק וצדקה, רוח משפט וגבורה, שנדע לשמור חקיק בלבב שלם.

11. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיב עמוד ב

אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת, שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו

The sages of Ashkenaz and France distance themselves to the greatest extent from any requirement imposed upon the husband to divorce in the event of the woman rebelling against him, because the words of Rabbenu Tam seem to us to be correct...

And they saw that, in the generations following the sages of the Talmud, in the days of the Geonim of blessed memory in the Babylonian yeshivot, there was a need at the time, in their days, to reinterpret the words of the Torah and to safeguard things, and they made an edict that the husband should divorce his wife against his will, if she says: "I do not wish him as my husband," so that she not connect herself to a Gentile, and the daughters of Israel go in evil ways.... For those Geonim who instituted this edict did so according to [the needs of] that generation, as it seemed to them required by the needs of the time for the daughters of Israel.

And today the matter seems to be the opposite: the daughters of Israel in this generation are arrogant and haughty, and if a woman would be able to release herself from the yoke of her husband by saying, "I do not want him," you would not leave a [single] daughter of Father Abraham who would remain with her husband. And they would set their eyes on other [men] and rebel against their husbands. Therefore, it is good to restrict the possibility of imposing divorce [on the men].

8. שו"ת ציץ אליעזר חלק ד סימן כא

נושא דיונונו הוא על דין מורדת בתנאי המציאות של תקופתנו, והמכוון הוא על דין מורדת בטענת מאיס עלי, שבסוגית הגמ' בכתובות (ד' ס"ג) ובדברי הפוסקים, ובנוגע לשאלת הכפיה על הגט, ואגבה בדבר חיוב המזונות... הנושא הוא לדאבוננו אקטואלי מאד בבתי הדין אצלנו בארץ, וכמעט מעשים יום יום הוא.

עם חידוש הקמת מדינתנו אשר בעקבותיה זכינו בע"ה גם לקיבוץ גלויות גדול מארבע כנפות הארץ נתרבו מאד המקרים המובאים בבתי הדין - בעיקר מבין עדות המזרח - אשר האשה באה בטענה פשוטה מצד אחד וסתומה מצד שני! מאיס עלי. הבעל מאוס עלי ואין ביכלתי לדור אתו תחת כפיה אחת, אבי השיאני בחו"ל בהיותי קטנה או נערה צעירה לימים לאיש הזה שהוא בהרבה יותר גדול ממני בשנים ובתנאי מציאות החיים שהיו בסביבה שחייתי הוכרחת להרכין ראש ולהסכים להנשא לו, וכעת אין ברצוני ואין ביכלתי בשום אופן ופנים להמשיך לחיות אתו וברצוני להתגרש ממנו! רק להתגרש ולא יותר.

בית הדין נלחץ בין המצרים כשלפניו גדר מזה וגדר מזה. מצד אחד עומדת לפניו תמונת המציאות המרה בכל מוראה, ומצד שני הוא עומד בכובד ראש לפני הדין הנפסק באה"ע סי' ע"ז סעי' ב' שבמורדת בטענת מאיס עלי הברירה בזה בידי הבעל, אם יש את נפשו ורוצה בכך יכול לגרשה ואין לה כתובה כלל וכו', ואם אינו רוצה עליה לשבת בעיגונה...

במצב זה הרי ברור הדבר שהאשה לא תוכל להשלים עם נפשה להשאר במצב עלוב זה כל ימי חייה, ותצא חלילה באין ברירה לתרבות רעה, או תפסיד השלטון על עשתנותיה ותאבד חלילה את עצמה לדעת, ובמקרה הטוב ביותר תשב האשה משומם ותחלה מרוב צרות, והרי חז"ל חסו ושקדו תמיד על תקנות בנות ישראל...

לאחר כל הנ"ל בנייתוח וחילוק השיטות אנו למדים. ראשית שישנה חבורה גדולה של רבותינו הראשונים ז"ל הסוברים כדעת הרמב"ם ז"ל לכופ מדינא את הבעל לגרש במורדת

רבינו גרשום ראה הדור פרוץ ומזלזלין בבנות ישראל בזריקת גט, ותקן להשוות כח האשה לכח האיש. כמו שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו, כך האשה אינה מתגרשת אלא לרצונה

13. Rav Kook, The Vision of Vegetarianism and Peace

...כיסוי דם החיה והעוף היא כמו מחאה אלהית, לעומת ההיתר התלוי ביסודו במצב הנפש המקולקלת של האדם "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" ...באין שום רעיון של התנגדות פנימית, מצד רגש הטוב והצדק, אמרה תורה: כסה הדם, הסתר בושתיך ורפיון מוסריותך, אע"פ שלא הגיע האדם עדיין למדרגתו הראויה לו, לתן למוסר נשגב כזה מהלכים בחיים המעשיים בפועל, ולא בא עדנה עד גבול החסידות של ההערה השכלית הזאת, להשכיל ולחוש יפה שאין ראוי לטול חייה של כל נפש חיה ומרגשת מפני צרכו ותאותו.

אמנם בהגיע תור האנושות לצעדים היותר רמים, בהרפא כליל המח של הנפילה המוסרית, שגרמה את הצורך של שימת איבה...בין האדם לכל החי, אז מברכת הטבע, מיתרון המוסר וטוב ההנהגה...ימלא האדם אמן וחיל, ער לאין צורך לשימוש אכילת בשר מצד העמקת חוזק כחות גופו. ותכונת המוסר תתרומם כל כך עד כדי הערת הצד החיובי של משפט בעלי החיים ביחשו של האדם אליהם, על העת ההיא שהיא ראש פסגת הגעת הקולטורה הטהורה, אמרו חז"ל דברם הגדול, שהוא גדול ומפליא "כל הקרבנות בטלין לעתיד לבא" (תנחומא אמור יט)

... The covering of the blood of beast and fowl is like a protest on the part of God, counterpoising the permission [to slaughter for meat], whose basis lies in the corrupt state of the human soul, "For the impulse of the heart of man is evil from his youth" ... without any thought of inner opposition on the part of the feeling of goodness and justice. [Thus] the Torah says: Cover the blood, hide your shame and your moral weakness, even though man has not yet reached the appropriate level that would allow an elevated ethics such as this to affect our practical life, and the time has not yet come to reach the level of piety of this intellectual insight, to understand and to feel well that it is not proper to take the life of every living and sensate creature because of his own need and desire.

But when the time comes for humankind to reach higher steps, when the mind of ethical lowliness, which caused the need for hostility... between man and every living creature, will be weakened, then from the blessings of nature, from the increase of morality and goodly behavior... Man will become filled with power and courage, until there will no longer be need for the eating of flesh in order to strengthen the power of the body. And these ethical qualities will rise to the understanding the positive aspect of the way of animals in man's relation to them. Concerning that time, which will be the pinnacle to be reached by pure culture, our Rabbis said their great and wonderful saying, that "All sacrifices will be abolished in future times"

ההלכה תצטרך להיות בעלת אומץ אינטלקטואלי להכיר שהשערוריה בתחום מעמדה של האשה חייבת להיפטר וניתנת לפתרון. משיימצא פתרון לבעיית העגונה ניתן יהיה לפנות לקביעתם של דיני נישואין וגירושין שיהיו מכנה משותף לכל הענפים ביהדות, מתוך ענין לשמור על אחדות האומה על בסיס ההלכה. אך רק יהדות אונטית תוכל לקוות להגשים את התפקיד הזה.

15. הרב אליעזר ברקוביץ ההלכה כוחה ותפקידה עם 41

ההתקשות על כך שאין לעשות דבר בעניין זה במסגרת ההלכה, היא גרועה מפרשנות מסולפת. הרי זוהי הודאה בכך שהתורה אינה יכולה להתמודד בצורה בעלת-משמעות עם מצב נתון. היא יהדות בלתי-אונטית

16. הרב אליעזר ברקוביץ ההלכה כוחה ותפקידה עם קפ"ז

ואמת היא שאנו עדיין רחוקים מאוד משוויון בחובות ובזכויות בין בעל ואשתו, בין איש ואשה, בענייני אישות וחיי משפחה. אין ספק שבתנאים הנוכחיים מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו ולהמשיך בדרכם של חז"ל בנושא זה עד ששוויון הזכויות יתממש. במסגרת ההלכה האונטית, הכל מוכן בכדי להשיג מטרה זו.

17. הרב סולובייצ'יק, ובקשתם משם, איש ההלכה 205-207

החכם חייב לחדש דבר מתוך דבר וליצור מושגים חדשים, מקוריים, מתודות מסוימות...העמקת ההשגה וגילוי אופקי הכרה חדשים, מקסימי- לב, המה ממהותה של ההלכה. אין שינוי ותיקון בהלכה, ברם יש בה חידוש בלי מצרים. כשהחידוש נחלש, נעקרת ההלכה...

18. אגרות הרא"ה, אגרת צ'

אמרת שלפי דברי התורה הולכת ומתפתחת וחס וחלילה לא אמרתי מעולם דבר זר כזה. מושג ההתפתחות, שרגיל העם ליחש, הוא מאורע של פנים חדשות, המביא קלות ראש. ומה שאנכי אומר, שהידיעה העליונה, הסוקרת כל המעשים מראש ועד סוף, היא סובבת את כל התולדות כולם...שהוכנו מראש כל הסיבות שיסבבו ההבנות וההרגשות לבא לידי החלטות בכל דור ודור כראוי וכנכון. על כן אי-אפשר לאמתתה של תורה להתגלות כי אם בהיות עם ד' כולו בארצו, מבונה בכל תיקונו הרוחניים והחומריים גם יחד, שאז תשוב תורה שבע"פ לאיתנה, לפי הכרת בית דין הגדול, היושב במקום אשר יבחר ד', על כל דבר אשר יפלא למשפט, ואז אנו בטוחים שכל תולדה חדשה תהיה מוכתרת בכל עז ובכל קודש, כי קודש ישראל לד'. ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה, שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר, אז אם באמת על פי בית דין הגדול יוחלט שזה המשפט לא נאמר כי אם באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא על זה מקור בתורה, והסכמת המאורעות עם כח בית דין ודרישת המקרא יחד אינם דברים שמזדמנים במקרה, כי אם הם אותיות מחכימות מאורה של תורה ואמתת תורה שבע"פ, שאנו חייבים לשמע לשופט אשר יהיה בימים ההם, ואין כאן התפתחות" של גרעיותא.

